

דתישכונע

פרשת נשא, תשע"ז, מספר 1222

ברכות מלך רם ונשא

יונה בר-מעוז

בְּרַכָּה ה' וְיִשְׁמְרֶךָ.

יָאֵר ה' פְּנֵי אֱלֹהֵי וַיַּחַנְּךָ.

יִשָּׂא ה' פְּנֵי אֱלֹהֵי וְיִשֶּׂם לְךָ שְׁלוֹם.

וְשָׂמוּ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָנִי
אֲבָרְכֶם.

הכוהנים מאחלים בצו ה' לכל אחד מבני ישראל שיזכה לחסדי ה', אך ברור שלא כל אחד יזכה לאותה קרבה אל מקור הברכה, ולכן המדרגות של הברכות נבדלות זו מזו, והדבר ניכר גם בכך שכל ברכה כתובה כפרשיה בפני עצמה.

במקום הראשון מצויים אותם אנשים שיזכו שהמלך יפנה אליהם באופן אישי ויברך אותם.³ מויקרא רבה א, ח אפשר ללמוד, איזה ערך יש לאדם שהמלך מדבר עמו: "משל למלך שנכנס במדינה ועמו דוכסים ואופרכין ואסטרטליטין, ואין העם יודעין איזה מהם חביב מכולן, אלא מי שהמלך הופך פניו ומדבר עמו הוא חביב מכולן". כתוצאה מדיבור המלך עם חביביו, יהיו הם שמורים מכל רע, כי מי יעז לפגוע באהובו של המלך?

במקום השני מצויים מקורבים שאמנם אין המלך מדבר עמם ישירות תמיד, אך "בְּאֵזֶר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים" (משלי טז:טו), וכמו שפירש אבן עזרא: "וכל אשר תבקש ממנו ובשעה שתדרשו יאר פניו, והטעם: יקבל אותך וירצה למלאת שאלתך מיד". בנוסף לכך, כל הרואה את הארת פני המלך כלפיהם ישתדל לרצותם ולמצוא חן בעיניהם.⁴

ההסבר הניתן במאמר זה על "ברכת כוהנים" (במ' ו:כב-כז) בא להוסיף היבט להבנתה, ואין בו כדי לבטל הסברים אחרים. שכן, דברי ה' הם "וּכְפָטִישׁ יִפְצֹץ סֵלַע" (יר' כג:כט), כמו שאמרו חז"ל: מקרא אחד יוצא לכמה טעמים,¹ ולכן ניתן לפרשו בכמה וכמה רבדים.

עיקרו של המאמר מבוסס על המבנה של הברכות, שדומה למדרגות המובילות אל הישוב על כיסא מלוכה, והוא הנותן את הפקודה לתת מברכותיו לנתיניו. במדרגות הללו עומדים אנשים לפי מידת קרבתם אל המלך ומידת זכייתם בחסדיו.² במבנה הזה כללתי גם את פסוק כז, למרות שאין בו פנייה ישירה למבורך כמו בקודמו (אסביר את הכללתו בהמשך המאמר). צירוף הפסוק הזה לברכות מבטל את הקושיה על הכפילות שיש בו עם פסוק כג, כי אין בו חזרה על ההוראה הכללית לכוהנים, אלא מדובר בו בעשייה כלפי קבוצה מסוימת:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

דַּבֵּר אֶל אֱהֲרֹן וְאֶל בְּנָיו לֵאמֹר, כֹּה תִבְרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲמֹר לָהֶם:

* גב' יונה בר מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובמחלקה ללימודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל "מקראות גדולות הכתר", שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים.

** המאמר מוקדש באהבה לשלומציון, בתי בכורת, שמרגע הולדתה מלמדת אותי להיות אם טובה, ומרגע היותה לאם מדגימה לי שהדבר אפשרי. ועל הכל התקיים בה "אֲשֶׁת חַן תִּתְמַךְ כְּבֹד" (משלי יא:טז).

¹ בבלי סנהדרין לד ע"א.

² כמובן שלעולם אין הקרובים ביותר אל ה' קרובים במידה שווה, אלא לפי ערך נשמתם, כפי שעולה בבירור ממכילתא דרשב"י (כד,ט): "וַיַּעַל מֹשֶׁה" (שמ' כד:ט) - מחצה בפני עצמו, "וְאֶהֱרֹן" (שם) - אהרן מחצה בפני עצמו. "נָדַב וְאָבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שם) - כל אחד מחצה בפני עצמו.

³ המשמעות הזאת של "יברך" היא בדומה לדברי אלישע לגיחזי במל"ב ד:כט: "כִּי תִמְצָא אִישׁ לֹא תִבְרַכְנוּ וְכִי יִבְרַכְךָ אִישׁ לֹא תִעָנֶנּוּ".

⁴ הפרשנים פירשו את "וַיַּחַנְּךָ" בדרכים אחרות, וכלל את רובן ר' יוסף בכור שור: "ויחנך - שתעלה לחן על רואיך, וישמחו על טובתך. וגם

יָאֵר ה' פָּנָיו אֵלַי וְיַחַן־נָד.

יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלַי וְיִשֵּׂם לִי שָׁלוֹם.

וְשָׂמוּ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָנֹכִי
אֲבָרְכֵם.

בשלוש הברכות הראשונות פותחים הפסוקים תמיד בפועלו של ה', אך מיקומו של מקבל הפעולה ביחס לה' הולך ומתרחק.⁶ בברכה הרביעית המרחק הוא הרב ביותר, כי הפעולה של ה' מתבצעת ע"י גורם שלישי.

בברכה הראשונה המבורך הוא מושא ישיר וצמוד לשם "הויה" בשתי פעולותיו החיוביות של ה' כלפיו. בברכה השנייה נוצר ריחוק קל בין ה' המבורך לבין האדם המבורך,⁷ והלה גם אינו מופיע כמושא ישיר של פעולת ה'. עם זה ברור מלכתחילה שעומד להתרחש דבר חיובי כלפי המבורך, בשל השימוש בפועל החיובי "יאר", ולכן יכולה לבוא לאחר מכן פעולה ישירה של המבורך על המבורך. אבל בברכה השלישית, "נשיאת הפנים" אל האדם אין משמעה מלכתחילה חיובי, כי יתכן שגם לאחריה ייתן ה' פניו⁸ באיש לרעה, וישים עינו עליו לא לטובה.⁹ רק המילה האחרונה במשפט, "שלום", משחררת את החרדה מלבו של מי שציפה במתח לחריצת גורלו, ומרגע זה מסתבר שמדובר בברכה!¹⁰

⁶ ההבנה הזאת של ברכת כוהנים נתמכת בהבחנה ערכית שמצאו חז"ל (בבלי חולין צא ע"ב) במבנה תחבירי דומה: חביבין ישראל לפני הקדוש ברוך הוא יותר ממלאכי השרת... וישראל מזכירין את השם אחר שתי תיבות, שנאמר: "שָׂמוּ יִשְׂרָאֵל ה'" וגו' (דב' ו:ד), ומלאכי השרת אין מזכירים את השם אלא לאחר שלש תיבות, כדכתיב "קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ ה' צְבָאוֹת" (יש' ו:ג).

⁷ הריחוק מתבטא גם במספר המילים וגם בטעם "פסק" שנוסף אחרי שם הויה, בברכה השנייה ובברכה השלישית, בשונה מן הברכה הראשונה. כמו בוי' יז:י: "וְנִתְּתִי פָנָי בְּנֶפֶשׁ הָאֲכֹלֶת אֶת הָדָם וְהִכְרַתִּי אֶתָּה מִקִּרְבִּי עִמָּה", ועוד.

⁹ למשל בעמוס ח:ט: "הֲנֵה עֵינֵי אֶגְדְּנִי ה' בְּמַמְלַכָּה הַחֲטָאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֶתָּה מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה".

¹⁰ כיוון שגם הצירוף "לשים ל" אין משמעותו תמיד חיובית: "פְּקַדְתִּי אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּלְךָ לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שָׁם לוֹ בְּדַרְךָ בְּעַלְתוֹ מִמְצָרִים" (שמו"א טו:ב).

במקום השלישי מצויים אותם מקורבים שלזמן מה סר חינם בעיני המלך, כפי שהבחין ר' שלמה אפרים מלונטשיץ בפירושו "כלי יקר": "מדקאמר 'ישא' שמע מינה, שאפילו בשעת הכעס שישראל ראוין להיות בהסתרת פנים - וכל המסתיר פניו דומה כאילו הם כבושים למטה, כביכול - מכל מקום אומר הקדוש ברוך הוא: שדרך ויתור אשא לך פני, שיהיו מכוונין נגד פניך; כי אין אומרים 'ישא' כי אם בראוי ליפול או ראוי להיות כבוש". בשל כעס המלך לא היו חיהם של מקורביו בטוחים, אך עתה, משהם זוכים מחדש לראות פניו,⁵ שלום להם וסר החשש לחייהם, אם מידי המלך אם מידי אויביהם.

במקום הרביעי מצויים המוני העם שאינם זוכים כלל לחזות באור פני המלך, אך הוא מרעיף עליהם את חסדו בעקיפין על ידי עבדיו נושאי שמו, שמוציאים את דבריו אל הפועל. בעזרתם "מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אֶרֶץ" (משלי כט:ד), ובכך נמצא כל העם נשכר.

המדרגות אל כיסא המלך הולכות ונעשות צרות, כי בדרך הטבע מועטים הם הקרובים ביותר אל המלך. מרובים מהם נושאי החן בעיניו באופן סתמי, ורבים הם משרתיו שיכולים רק לשמוח בכך שאין הם מעוררים את חמתו. המספר הרב ביותר הוא כמובן של נתיני המלך שאינם נמצאים כלל בקרבה אל המלך, אך חיהם מושפעים בעליל מקיומו וממעשיו.

ההבנה המוצעת במאמר זה לברכת כוהנים מבוססת על אבחנה תחבירית של היחס בין ה' המבורך לבין מקבל הברכה בכל אחד מהפסוקים, כפי שעולה מן המבנה המוצג כאן:

בְּרַכָּה ה' וְיִשְׁמְרֶךָ.

משמע, שבסבר פנים יפות יתן לך מתנתך; שיוחנך - לשון מתנה,.... וגם משמע לשון רחמנות... וגם לשון 'חניה' בקרקע, כמו שדרשו רבותינו (ראו ע"ז כ ע"א) 'לֹא תַחֲנִם' (דב' ז:ב).⁵ כדי להגיע לזכות כזאת נקט אבשלום באמצעי קיצוני; הוא שרף את שדה יואב שר הצבא, למען יסייענו לחזור ולראות את פני אביו המלך, לאחר שנתיים שבהן הורה דוד: "יֹסֵב אֶל בֵּיתוֹ וּפְנֵי לֹא רָאָה, וְיֹסֵב אֶבְשָׁלוֹם אֶל בֵּיתוֹ וּפְנֵי הַמֶּלֶךְ לֹא רָאָה" (שמו"ב יד:כד; והמשך הסיפור שם:כח-לג).

בהסתכלות מלמטה למעלה המדרגות נועדו לעלייה: "מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה. ישא ברכה מאת ה' וצדקה מא-להי ישעו" (תה' כד:ג-ה); מי שיתאמץ לעלות בהר ה' יזכה לשפע גדול יותר של חסד ה' ולברכה רוחנית, שהיא העיקר.¹⁴ מי שלא יתאמץ דיו, עדיין הוא חלק מעם ישראל שמובטחת לו כאן בפירוש ברכה, בתיווכם של הכוהנים. ברכות הכוהנים נושאות פרי, משום שהם (הכוהנים) פועלים להעלות רמתו הרוחנית של העם בדרכים אחרות: "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל" (דב' לג:י); "על פי התורה אשר ירוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה" (שם יז:יא), ולכן הם הם הראויים להיות צינורות לשפע הא-לוהי שיחול על כל המכין את עצמו לקבלו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

¹⁴ מי ייתן ויזכה המבורך גם לכל המשמעויות שמצא ר' יוסף בכור שור במילה "יברכך": "יברך השם אותך בבנים, בגוף, בחכמה, ובאורך ימים, ובגדולה, ובצאתך ובבואך, ובעיר ובשדה, ובטנאך ובמשאריתך (ע"פ דב' כח:ג-ו), ובשמחה - שיהא לבך שמח בחלקך". בהמשך הפירוש מראה ר' יוסף בכור שור שבכל הדברים הללו נזכרה לשון "ברכה" בכתוב.

יתר בני ישראל בפסוק האחרון אינם זוכים כלל לאיחול של פעולה ישירה של ה', ולכן שמו אינו נזכר. ייתכן שהכוהנים מברכים בשמו,¹¹ או שהם מזכירים את שמו, כשהם מלמדים את מצוותיו שנועדו תמיד להביא טובה לעם. בין כך ובין כך, הזכרת שם ה' בפי השליחים יוצרת זיקה בין השולח לבין שומעי שמו, מעוררת אותם לזכור את נוכחותו ולהודות על טובו, ויש בכך כדי לזכות אותם בחסדים נוספים מידי, ולכן הפסוק מסתיים בפעולת הברכה שלו עקב פעולת הכוהנים, אך בלי הזכרה מפורשת של שמו.¹²

בהסתכלות מלמעלה למטה, כביכול ממקום מושבו של המלך, מבנה הברכות דומה לקרן שפע, שהטוב הנובע ממנה הולך ומתרחב. אבל ברור שהנהנים מהשפע במקום הצר מקבלים באופן אישי יותר מאלה שנמצאים בחלק הרחב. בכל מקרה, הכוהנים אמנם מברכים את כל העם, אך הברכות חלות על כל איש לפי הראוי לו, ולפי מידת התקרבותו אל ה' ואל מקור השפע.¹³ שכן,

¹¹ כפי שפירשו חז"ל בספרי במדבר מג, שיברכו במקדש בשם המפורש ובגבולין בכינוי. ניתן להוסיף שיייתכן שהכוהנים יברכו את העם בכל ברכה, ולברכותיהם יהיה ערך בהיותם משרתי ה'. ראב"ע מפרש: "ושמו את שמי" - כטעם 'לשום שמו שם' (דב' יד:כד), שיהיו מקודשים בשם. או טעמו: כאשר יזכירו שמי עליהם". בדברים יב:ה פירש ראב"ע: "לשום את שמו" - כמו 'אזכיר את שמי' (שמ' כ:כא). משתמע מפירושו שכל הזכרת שם ה' ביחס לעם, היא שימת שם ה' עליהם, ואין צורך להרחיק לכת ולהניח שהכוהנים כתבו את שמו של ה' על גופם של בני ישראל, כפי שהציע מאיר בר אילן [במאמרו](#) "ושמו את שמי על בני ישראל" (HUCA 60, 1989, חלק עברי, עמ' יט-לא).

¹² נרמז כאן שלפי תורת הסוד אין המילה "אני" יוצרת קרבה כמו שם "הויה". "אני" הוא רק אחד מהצירופים הרבים שעולים מן השם בן ע"ב אותיות, לפי הופעתו בשלושת הפסוקים בשמ' יד:ט-כא. שם זה נזכר במשנה סוכה ד, ה: "רבי יהודה אומר: 'אני והו הושיעה נא'".

¹³ חגית ברטוב כתבה בטוב טעם במאמרה "ברכת כהנים" באתר [מרכז יעקב הרצוג](#): "ברכת כוהנים נאמרת בלשון יחיד לכל אדם ואדם; זהו מפגש אינטימי בין שניים, המברך והמבורך, והתוכן שלה עצמו הוא איחול לאינטימיות עם הא-ל, לקרבה עמוקה עמו. ברכה באשר היא אינה יכולה להיות פורמלית. כל ברכה על מנת שתתקיים, דורשת שניים הנפתחים האחד כלפי השני, כשהאחד מוכן להשמיע את הצורך שלו בברכה ובגאולה, והאחר מוכן להקשיב לצורך זה ולהיענות לו".